

ható kézikönyv született, ami nem mulasztja el betartani egyetlen ígérését sem. Sem az aprólékosságot, sem az eredetiség hiányát. Tudjuk, mit veszünk a kezünkbe – az, hogy ezzel a haladók megelégednek-e, már egy másik, bonyolultabb kérdés. [Koinónia]

DÉZSI FRUZZINA

Az online világ komplexitása, avagy az online lét káprázata

SZÜTS ZOLTÁN: *ONLINE. AZ INTERNETES KOMMUNIKÁCIÓ ÉS MÉDIA TÖRTÉNETE, ELMÉLETE ÉS JELENSÉGEI*

Az új kommunikációs technológiák és platformok hatása mára már átjárta a társadalom valamennyi szintjét. Szüts Zoltán a Wolters Kluwer kiadó által gondozott, *Online* című kézikönyvében térképként, vagy még inkább a digitális korra oly jellemző GPS-ként igazít el bennünket az online világban, melyben létrejön az egyének mediatizált identitása, és a változások számos előnyhöz juttatták azokat, akik a digitális műveltség gazdag tárházát birtokolják. A nagy ívű kötet az olvasók számára tudományos jellegével biztos irányítóként szolgál az online lét tanulmányozása során.

A könyv megjelenését másfél évtizedes kutatómunka, és ennek eredményeként számos publikáció, többek között mindegy tucat WOS által indexelt folyóiratcikk előzte meg. Valamennyi lehetséges megközelítést mérlegelve a szerző munkája során a számítógépek technika- és társadalomtörténetének elbeszélése és a definíciós kísérletek után kronologikusan veszi sorra és elemzi a jelenségeket. Kötetében így technológiai, társadalmi, kulturális, filozófiai és oktatási dimenzióban helyezi el a kommunikációval és médiával kapcsolatos jelenségeket, miközben mikro- és makroszintű történeteket mond el. Anélkül mutatja be az internetes kommunikáció és média társadalomra és kultúrára gyakorolt hatásait, összefüggéseit, hogy megszakadna a narráció folyamata.

Munkájában a Denis McQuail által felvázolt kategorizációnál maradván alapvetően médiakulturalista, illetve társadalmi kulturalista nézőpont alapján vizsgálja az internetes kommunikáció és média hatásait. Így egyszerre a közönség tagjainak nézőpontjából közelít a médiakultúra elemeihez, ám eközben az általa választott jelenségek egyénekre és a társadalom egészére gyakorolt mélyebb hatásait vizsgálja.

A szerző a kronológiához ragaszkodik, ám a jelenségekre és összefüggésekre koncentráló, összehasonlító elbeszélésmódot választotta. Szelektálnia kellett, hogy miről és miről *ne* essék szó az időrendi áttekintésben, másrészt viszont a szerep, medialitás és technológia hármását tartotta szem előtt, kitérve a funkcionális előzményekre; valamint a pontos arányok meghatározása jelentett még dilemmát számára. Eközben a tartalomfogyasztás kérdése végig jelenvaló a kronológiai bemutatás során. Ugyanakkor a munkájában elemzett jelenségek jól illusztrálják azt is, hogy az online média mindinkább teret ad a mindennapi felhasználók önreprezentációjának [például a digitális önarckép, a szelfi által]. Marshall McLuhan Nárcisz történetének egyik lehetséges olvasataként azt mondja, hogy az embert elbűvölte a saját

más anyagba történő kiterjesztése – a média. Ebben a bővületben élve készítene a felhasználók szelfiket, a képi fordulat egyik állomásaként. Az egyének valójában saját kognitív, affektív, illetve személyes és társadalmi szükségleteik kielégítésére használják a médiát.

Szűts Zoltán arra is rámutat, hogy az internet kommunikációs célokra történő kritikus tömegű használata egy új jelenséghez, a számítógép által mediatizált kommunikáció megjelenéséhez vezetett. Ma, amikor a sokadik konvergencia zajlik, a számítógép, a táblagép, az okostelefon és a televízió képernyőjén ugyanaz a digitális tartalom jelenik meg, melynek számtalan előnyét tapasztalhatják meg a felhasználók tömegesen. Azonban felvetődik a kérdés, hogy vajon ez a típusú kommunikáció az emberi kapcsolatok gyengüléséhez vezet-e.

A szerző vezérelve a következetesség és az összefüggések keresése volt. Így, miután egy jelenséget elhelyezett könyve kronológiai és elméleti koordinátarendszerében, annak történetét, fejlődését vagy eltűnését végigkövette az időben is. Ilyen módon járt el többek között kedvelt témakörének – a virálisan és kaotikusan terjedő, mashupon és remixen alapuló, a humor, egyszerűség és ismétlődés, valamint az átlagemberek ábrázolása miatt populáris, metaforikus jelentést hordozó képeknek – a mémeknek a vizsgálatánál is.

Szűts Zoltán a kötetében egyaránt tárgyalja a kiadói rendszerben és a közösség által generált tartalmakat. Válogatásában kiemelt szerepet kapnak többek között a hírek, a tájékoztatásba vetett bizalmat erodáló álhírek, a mémek, a videók és videogalériák, a képek és a képgalériák, az online kontextusba áttelepülő folyóiratok, lapok, a hírmegosztók [híraggregátor oldalak], a közösségi média bejegyzései, az e-könyvek, a GIF-ek, az emojik, az online kontextus dinamikus kereteként, univerzális felületeként működő blogok, a vlogbejegyzések, a wikik [online enciklopédiák], a képmegosztó oldalak (például az Instagram és a Pinterest), a piacterek stb. Érinti a chatbotok – mesterséges intelligenciával bíró csevegőprogramok, valamint a crowdsourcing jelenségeit. Nem foglalkozik, vagy csak felszínesen érinti a kifejezetten kereskedelmi tartalmakat, az infografikákat, a képregényeket, az online eseményeket és a hozzájuk kötődő flashmobokat, a podcasteket, a prezentációkat, a hálózati játékokat, a térképeket, a MUD-okat vagy éppen az online környezet tulajdonságait kiaknázó műalkotásokat, az Art Project jelenségét – ezeket azonban érdemes lett volna tárgyalni.

A szerző kiemeli, hogy a képernyő környezetében megváltozik az olvasás módja. Gyorsabbá válik, szkimmelés, szkennelés és böngészés jellemzi. A felhasználók a szöveggel találkozáskor jellemzően kulcsszavakat keresnek. Mindez pedig természetesen hat a képernyőn olvasható irodalmi művek elbeszélésmódjára is. A szerző azonban vallja, hogy mindennek ellenére az újmédia nem megszüntette a régit, hanem ráépült. Mondhatjuk, hogy ez a pozitív hangvétel az egész könyvön végigvonul.

Szűts rámutat, hogy az interneten az adatok már egy új, digitális paradigma szerint továbbíthatók, kereshetők, másolhatók, vagy esetleg hamisíthatók. Az internet decentralizált, szemben az ipari rendszerrel. Támogatja az anonim kommunikációt és a rejtett jelenléteket, így világunkban fontossá válik a hitelesség és az identitás kérdése. Az online kontextus könnyen szerkeszthető természetéből fakadóan/adódóan lehetővé teszi a felhasználó szerzővé, azaz tartalomlétrehozóvá [prosumerre] válását. Elmosódik a korábbi médiumokban világosan látszó határvo-

nal a szerkesztők és a befogadók között. Az online környezetben átalakul a szerző funkciója is, távolivá válik, gyakran másodlagos a szerepe az alkotásban. Ez már a Barthes által ünnepeelt kollektív szerző diadala.

A Szűts által önkényesen kiragadott példák közé tartoznak többek között a „hagyományos” újságírói tevékenység online reprezentációi – weboldalai –, illetve az eredetileg már online környezetben létrejött hír- és elemző portálok (mint például a Reddit), melyek mémterjesztő és közösségi funkcióval is bírnak: kaput jelentenek a világra. De idesorolhatók a hagyományos médiatérben korábban domináns (meghatározó) televíziók és rádiók weboldalai, illetve streamjei.

A bemutatott elméletek és szakirodalom használatát illetően az olvasónak feltűnhet, hogy a szerző szemléletmódja kevésbé konfrontatív, így a kritikai feldolgozás inkább a szelektálásban érhető tetten. Az általa az internetkutatás szempontjából lényegesnek tartott teoretikusok és elméleteik közlésére szorítkozik, és eközben több megközelítést vesz figyelembe, egy-egy jelenség kapcsán gyakran különböző nézeteket ütköztetve. Nem feladata azonban az egyes elméletek hiányosságainak vagy ellentmondásainak feltárása sem, ez a munkája kézikönyv jellegét gyengítené, amivel én magam is egyetértek. Annak ellenére, hogy a narrációt a kronológiához való ragaszkodás jellemzi, és hogy a kötet írója deklaráltan nem áll ki egyetlen kommunikációs elmélet mellett sem, nem járna el kellő körültekintéssel, ha nem venné figyelembe őket (például Denis McQuail, Em Grifft vagy Shannon és Weaver, Terestyéni Tamás, Béres István és Horányi Özséb kiadványait).

A kommunikáció- és médiaelméletről írva érinti Marshall McLuhan mérföldkőnek számító, sok helyen idézett, bizonyos esetben azonban már meghaladott megállapításait. Még figyelmet érdemel, hogy Szűts Zoltán rámutat a számítógépes hálózatok korának és a Gutenberg-galaxisnak a párhuzamaira, James Dewar megállapításait idézve. Azonban a Dewar által hangsúlyozott párhuzamok mellett a nyelv területén is találhatunk hasonlóságokat a drámai változások terén. Míg például a nyomdagép az egyes nyelvek sztenderdizációját segítette elő, addig a világháló globális, az internetes szlenggel gazdagított angol nyelv dominanciáját mutató online nyelv kialakulását erősíti.

Szűts kiemeli, hogy a digitális személyiség online lábnyoma számos mintát rejt, melyet a Big Data – az információs társadalom gravitációs magjaként – képes nagy sebességgel kezelni és, emberi segítséggel, összefüggéseket észrevenni, habár ez a jelenség az élénk diskurzust elindító megfigyelés (surveillance) és a privacy kérdését veti fel. A szerző a megfigyelés kihívásait a panoptikum, a Big Brother és a per metaforák által teszi érzékletessé. Az internet megjelenésével a nyilvánosság új megszólalási formákat kapott, egyúttal gyengült és átalakult a kapuőrök szerepe. Így a fórumok a nyilvánosság új színtereiként nem csak konstruktív, építő jellegű vitákat generálnak. Az agresszív, negatív hangnemű kommentek szignifikáns jelenléte is megfigyelhető. Ám a kapuőrök eltűnésével szemben egy ellentétes folyamat is megfigyelhető, a totális kontroll és szabályozás kísérlete is megjelenik, a szólás és sajtószabadság kérdéseivel párhuzamosan. A szerző ezt az igencsak bonyolult területet több hivatkozott irodalom alapján térképezte fel. A Gilles Deleuze és Felix Guattari szerzőpáros által alkalmazott rizóma metaforája az internet radikálisan decentralizált, egymással nem lineáris és nem hierarchikus módon összekapcsolt, információcserére épülő produktumainak leírásában segít. Ebben a rizómaszerű szerkezetben nem létezik hatalmi centrum,

és alapvetően nem létezik központilag létrehozott és felügyelt tartalom sem. (Az információ már a felhasználók birtokában van.) A szerző ismerteti a hypertext teoretikusainak elméleteit (Ted Nelson, David Jay Bolter, Charlie Gere, illetve George P. Landow írásait). Ugyanakkor Szűts Zoltán nem csak a hypertext, de az újmédia elméleteit (Lev Manovich fontos publikációit) is beépítette munkájába.

A könyv írója rámutat, hogy a sebesség bűvöletében élő internetes kommunikáció és média a gyorsabb üzenetátadás érdekében saját nyelvezetet alakított ki, melyet a Walter Ong által azonosított másodlagos szóbeliség mintájára másodlagos írásbeliségnek nevezünk. A másodlagos írásbeliség térhódításának lehetünk tanúi, ami sokkal inkább a beszédhez, mint az íráshoz áll közel. Az írás Leonard Bloomfield szerint csupán a beszéd pótléka, gyenge mása, a nyelv rögzítésének kísérlete. Erről pedig Platón barlanghasonlata juthat eszünkbe.

Az új típusú írásbeliség már egyenrangú szerepet szán a szöveg mellett a képeknek és azok speciális szegmenseinek, az emojiknak és a mémeknek. Ugyanis a metanyelv, a mimika hiányában a mondandó érzelmi részét a mosolyszimbólumok segítségével fejezik ki a felhasználók. A mémek pedig ötleteket, szimbólumokat, popkulturális referenciákat hordozó képekként vannak jelen az online nyelvhasználatban. Végso soron tehát egy új, univerzális nyelv születésének lehetünk tanúi.

A másodlagos írásbeliség kérdésével határterület a képek megjelenése, majd térfoglalása a képernyőn. A kép és a szöveg ugyanis már elválaszthatatlanul összekapcsolódik, és ennek hatására új, a tárgyi és virtuális valóságot egyszerre leírni kívánó nyelv alakult ki. Erről a [digitális] ikonikus fordulatnak is nevezhető jelenségről W. J. T. Mitchell gondolatai köszönnek vissza több helyen is. Az elmélet megalkotója szerint a képi fordulat során a világot, az egyének identitását nemcsak leképezik, hanem mindinkább alakítják az őket körülvevő képek. Mitchell állítása szerint a képek egyre nagyobb szerepet játszanak a társadalmi valóság konstruálásában.

A szimulákrum fogalmának transzdiszciplináris megközelítése érvényesül a kötetben. A szerző Jean Baudrillard nézeteire hivatkozik, aki szerint a 20. század második felétől a realitás mind bizonytalanabb, gyakorlatilag csak illúzió, mivel a világot már helyettesítő modellek – szimulákrumok – foglalják el, amelyek megsemmisítik, majd egyúttal helyettesítik is a valóságot. A szimulákrumok létrehozásának folyamatában kulcsfontosságú az online média. A YouTube például – metaforikus értelemben – a szimulákrum vidéke.

A könyv szerzője a sebességet és a gyorsulást, mely áthatja az internetes kommunikációt és a médiát, valamint az információfeldolgozás módját Paul Virilio filozófiai leírása által világítja meg. A sebesség mámorával szorosan összefüggő megállapítása, hogy a „médiarealításban” nincs saját helye valaminek, hanem „sajátideje” van. Azonban nem csupán a sebesség lényeges tényező az információ átadásában és befogadásában, hiszen több olyan online formátum és tartalomtípus (pl. a YouTube-videók vagy a Facebook-kommentek) létezik, mely a Csíkszentmihályi Mihály által bevezetett flow-élményt képes kiváltani, a hiperdimenzionális és azonnali visszacsatolásokat lehetővé tevő interaktivitásnak köszönhetően.

Szűts elmélete szerint a befogadó olyan belemélyedést kap, és a flow olyan érzését, amelyet még a Gutenberg-galaxis kezdeti időszakában sem tapasztalt meg a társadalom. Szűts Zoltán a sugárzott könyvtár filozófiája esetében kiemeli, hogy

Otlet és La Fontaine kulturálisan univerzális, egalitárius és demokratikus víziójában a világ minden írott tudását hozzáférhetővé kívánta tenni az emberiség számára. A szerző a világháló természetét három metaforával érzékelteti. Ezek: a bábeli könyvtár, a pillangóhatás és a hatlépésnyi távolság, melyeket a 2013-ban az Osiris által gondozott kézikönyvben már részletesen kifejtett *A világháló metaforái* címen. Bár a szerző kötetének tartalmát történeti vázra építette, az ebbe illesztett jelenségek bemutatását számos, az internet filozófiájával foglalkozó munka segítette. A filozófiai kérdéseket érintve a kollektív intelligenciának, valamint a vélemények gyorsabb aggregációja folytán létrejövő tömegek bölcsességének leírása, illetve ezek kapcsolata az információs társadalommal szintén érdeklődésének homlokterébe került.

A szerző rámutat, hogy sokszor beszélünk az internetszöveg előnyeiről a hagyományos szöveggel szemben, s nem ejtünk szót hátrányairól. Előnye – de hátránya is – az, hogy elválasztható hordozó közegétől. Ha pedig csakugyan a világháló válik a művelődés, ismeretszerzés legfőbb közegévé, óvintézkedéseket kell tennünk, hiszen a kisszámú számjegykódolású könyvpéldány megsemmisülésével megsemmisülhet a rájuk tapadó szöveg is. Márpedig az ókori Kelet óta azon alapul a művelődés, hogy a szövegek nemcsak az egyes embert élik túl, de megalkotó nemzetüket is.

Számomra nem kétséges, hogy szakmailag fontos, a hazai internetkutatás jövőjét meghatározó kötet született. Ám rögtön komoly kritikát is meg kell fogalmaznom. Egy ilyen jól szerkesztett, filológiai alapos munkának tartalmaznia kell tárgymutatót és külön bibliográfiát is. Az utóbbit már csak azért is, hogy a témát kutató más szerzők megkereshessék benne magukat, elégedetten hátradőlhessenek, vagy éppen méltatlankodjanak, ha kimaradtak. Ezek a kötelező elemek azonban érthetetlen módon hiányoznak. Jó lenne egy következő, átirít, bővített kiadásban pótolni őket. *(Wolters Kluwer)*

TÖRTELI TELEK MÁRTA

• • • • •

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: [52] 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.